

על השירה

מן הנמנע להגדיר במילים את הרכיב הנשגב בלבו של האדם; גם לו ניתן להגדיר אי אילו חלקים מתוכו, אין אפשרות לתת ביטוי לדבר בשלמותו, ובייחוד למסתורין האופף את חידת היופי הטהור, על כל גווניו. קל יותר לומר מה השירה אינה, אך אם נבקש להבין את מהותה עלינו לפנות אל הרגש המתעורר אל מול חבל ארץ יפה מראה, בשומענו נעימה הרמונית, או בעת מבט בחפץ אהוב ויקר ללב, ויותר מכל אל הרגש הדתי המתגלם בנפשנו כנוכחות של הנשגב. השירה היא הלשון הטבעית עבור כל פולחן באשר הוא. התנ"ך גדוש בשירה, הומרוס גדוש בדת. אין פירושו של דבר שאין למצוא בתנ"ך סיפורים או שאין ביטוי של תיאוריות והשקפות אצל הומרוס; אך נדמה שתחושת ההתעלות מהווה מוקד שמרכז רגשות שונים. ההתעלות היא הקטורת שמבעירה האדמה אל השמיים והיא שמאחדת בין שניהם. הכישרון לחשוף במילים את מה שאדם מרגיש בנבכי לבו הוא מתנה נדירה. עם זאת, יש מן השירה בכל בן אנוש שיש בו רגש כן ועמוק; ביטויה נמנע מאלו שאינם מבקשים למצוא אותה. אפשר לומר אם כן שאין על המשורר אלא להציג ביתר שאת את הרגש הכלוא בעומקה של הנפש: היכולת הפואטית היא כישרון פנימי הדומה ליכולת שמתגלה בעת העלאת קורבן; זו אותה הגשמה הרואית ככתיבת אודה יפה. יכולת זו חייבת להיות גמישה על מנת להצליח לעורר מעשים נאים כמו גם מבע נוגע ללב, משום שראשיתם נובעת ממודעות ליופי המתרחש בתוכנו.

אדם גָדֵל-רוח אמר פעם שהפרוזה מלאכותית ואילו השירה טבעית; ואכן, מאז ומעולם העמים הפחות מתורבתים פנו קודם כל לשירה, והרגע הנדיר בו תשוקה אדירה מרטיטה את הנפש גרם גם לגברים הוולגריים ביותר לעשות שימוש בדימויים ובמטאפורות; הם פנו אל הטבע החיצוני בכדי להביע את הבלתי ניתן להבעה בתוכם. בני העם הפשוטים מוכשרים יותר להיות משוררים מאשר אלו המשתייכים לחברה הטובה, משום שכללי הנימוס והלגלוג טובים ליצירת גבולות אך לא להצתת השראה.

ישנו מאבק נצחי בין השירה והפרוזה, אך השעשוע חייב תמיד לעמוד לצידה של הפרוזה, משום ששעשוע פירושו הנמכה. עם זאת, רוח החברה אוהדת מאוד את השירה בזכות שירה חינוכית ועליזה שהבנו כותבינו המבריקים ביותר, אריסטו, לה פונטיין, וולטר. השירה הדרמטית של סופרינו הראשונים ראויה להערצה. השירה התיאורית, ובייחוד השירה הדידקטית נחשבה בקרב הצרפתים לשירה מן המעלה הראשונה, וקרובה מאוד לשלמות. אך נדמה שעד היום הם לא ייחדו את עצמם בשירה הלירית או האפית, כפי שנתפשה על ידי בני העת העתיקה או עמים זרים. השירה הלירית מובעת בשמו של הכותב עצמו; הוא כבר לא מגלם את עצמו בתוך דמות, אלא מזהה בקרבו תנודות פנימיות שונות ומביע אותן. ז'אן באטיסט רוסו באודות הדתיות, ז'אן רסין ב'עתליה' – התגלו כמשוררים ליריים; הם שאבו השראה ממזמורים דתיים והושפעו מרוח אמונה שוקקת חיים. עם זאת, הקשיים שמציבה השפה והחרוזה בשפה הצרפתית היוו כמעט תמיד מכשולים לפרץ ההתעלות הסוחר. אפשר לצטט שורות מהוללות של חלק מן האודות שלנו: אך האם ניתן למצוא אודה שלמה שבה האל לא נטש את המשורר לכל אורכה? שורות יפות אינן שירה; ההשראה באמנות היא מקור בלתי נדלה של חיות, מן המילה הראשונה ועד זו האחרונה: האהבה, המולדת, האמונה, אלו הנושאים המועלים על נס באודה, הם מופת הרגש. כדי להקיף את גדולתה של השירה הלירית, יש לטוטט בחולמנות בשדות נשגבים, לנטוש את רעשי הארץ, להקשיב להרמוניה השמיימית ולהביט בעולם כולו כאילו היה סמל לרחשי הלב.

חידת ייעודה של האנושות זניחה עבור רוב האנשים. המשורר תמיד מפנה אותה לדמיון: מושג המוות, שמאיים על הנשמות הוולגריות, מעצים את אלו הכישרוניות, והעירוב בין יופיי הטבע ואימת ההרס מצית – איני יודעת איזה – טירוף של שמחה או פחד, שבלעדיו אי אפשר להבין או לתאר את התרחשות העולם הזה. השירה הלירית איננה מספרת דבר ואיננה מחויבת לרצף הזמן או למגבלות המרחב. היא מרחפת מעל המדינות והעשורים. היא מעניקה משך לאותו רגע עילאי בו האדם מתעלה מעל מכאוביו והנאותיו; הרגע בו הוא שוכן בלב מסתרי העולם כישות הבוראת ונבראת בו בזמן, ישות שנידונה למות ושאינה יכולה לחדול מלהתקיים, ושליבה – רוטט אך איתן בד כבד – מתגבֶה ומשתחוה לפני האל.

הגרמנים הצליחו לשלב בין השניים, בין הדמיון ובין ההתבוננות העמוקה – שילוב נדיר ביותר – והם מוכשרים יותר מן העמים האחרים ביצירת שירה לירית. המודרניים אינם יכולים לוותר על עומק מסוים של רעיונות שהורגלו אליהם בידי דת רוחנית מאוד, ועדיין, אילו עומק זה לא היה משופע בדימויים – לא הייתה זו שירה. נדרש אם כן שהטבע יעלה ויגדל מול עיני האדם בכדי שיוכל להשתמש בו כסמל למחשבותיו. החורשות, הפרחים והנחלים הספיקו למשוררים הפגאניים; אבל בדידות היער, אינסופיותו של האוקיינוס והרקיע זרוע הכוכבים מספיקים בקושי כדי להביע את הנצחיות והאלמותיות שפועמת בנשמת הנוצרים.

לגרמנים אין יותר שירה אפית מאיתנו; צורת הכתיבה המרהיבה הזו לא ניתנה למודרניים ואולי רק האיליאדה לבדה עונה באופן שלם על הרעיון שבבסיס ז'אנר היצירה הזה. השירה האפית זקוקה לצירוף נסיבות ייחודי, כפי שהתקיים אצל היוונים, לדמיון האופייני לזמנים הרואיים ולשלמות של השפה שרווחה בתקופות מתורבתות. בימי הביניים, הדמיון שלט, אך השפה הייתה בלתי מושלמת. בימינו, השפה טהורה, אך הדמיון בעמדה נחותה. לגרמנים יש תעוזה רבה ברעיונותיהם ובסגנונם, וכושר המצאה זעום בבחירת הנושאים. כתביהם האפיים דומים על פי רוב לז'אנר הלירי. ואילו אלו של הצרפתים דומים דווקא לז'אנר הדרמטי, ויש בהם יותר עניין מאשר גדולה. כאשר המטרה היא למצוא חן על הבמה בתחומי אמנות המוגבלת אל תוך מרחב נתון, או לנחש את טעם הקהל ולפנות אליו בכניעה, כל אלה לוקחים חלק בהצלחת הדבר, בעוד שבשירה האפית דבר אינו צריך להיות כפוף לנסיבות חיצוניות או ארעיות. היא מדגישה את היופי המוחלט, יופי שמטלטל את הקורא הבודד בשעה שרגשותיו טבעיים ודמיונו פורה. זה המבקש לקחת סיכון גדול מדי בשיר אפי עלול להמיט על עצמו קריאות גנאי מצד הטעם הצרפתי. אך גם זה שאינו מסכן מאום לא יימלט מקריאות הבוז.

אין להכחיש שניקולא בואלו, בשאיפתו להביא את הטעם והשפה הצרפתיים לידי שלמות, הציב את השירה במקום בלתי אוהד. הוא עסק רק בדברים שיש להימנע מהם; הוא התעכב אך ורק על עקרונות הנובעים מהגיון וחוכמה שהעניקו לספרות פדנטיות שהזיקה לשצף המופלא של האמנות. יש לנו בשפה הצרפתית יצירות מופת של חריזה; אולם כיצד יש להתייחס לשירה החרוזה? לתרגם לשורות את שהיה אמור להישאר פרוזה,

לתאר בעשר הברות, כמו אלכסנדר פופ, משחקי קלפים עד לפרטי פרטים, או כמו השירים האחרונים שהופיעו אצלנו, שש-בש, שחמט, כימיה – זוהי אחיזת עיניים עשויה מילים, מלאכת הרכבת מילים הקרויה שיר, בדומה לחיבור תווים לשם יצירת סונטה.

אף על פי כן דרושה היכרות עמוקה עם השפה הפואטית כדי לתאר בכזאת אצילות חפצים שמעוררים כה מעט דמיון, ויש סיבה להעריך כמה חלקים תלושים בגלריית התמונות הזו. אך הקשרים המחברים ביניהם נדושים כמו ההתרחשות במוחו של סופר. הוא אומר לעצמו: אני אכתוב על הנושא הזה, ולאחריו על ההוא ולאחריו על ההוא – ומבלי שנבחין בכך, אנו נשבים בתחושת הביטחון בה הוא מבצע את עבודתו. המשורר האמיתי, תופש בנפשו, אפשר לומר, את השיר כולו בפעם אחת, בלי מכשולי שפה. הוא מאלתר, כמו הסיבילות והנביאים בעת העתיקה, המנונים קדושים, פרי גאונות. הוא נסער מתפישותיו כמו גם מאירועי חייו היומיומיים. עולם חדש מוצע לו: דימוי נשגב לכל מצב, לכל דמות, לכל יפעת טבע שמבטו נתקל בה, וליבו הולם עבור אושר שמימי שחולף כברק בחשכת גורלו. השירה היא אחיזה רגעית בכל אשר נפשנו מייחלת לו: הכישרון מעלים את גבולות הקיום והופך את התקווה הקלושה לנצחיות לדימויים נפלאים.

יהיה זה פשוט יותר לתאר את התסמינים של הכישרון הגאוני מאשר לסמן אותו בעקרונות; מתת הכישרון, כמו האהבה, נחוות כרגש עמוק החודר אל זה המתמסר אליה. אך אם נעז לתת עצות לכישרון הזה, שהטבע מבקש להיות מדריכו הבלעדי, לא נוכל להפנות לו עצות ספרותיות גרידא; יש לדבר אל המשוררים כאל אזרחים, כאל גיבורים, יש לומר להם: היו צדיקים, היו מאמינים, היו חופשיים, כבדו את שנפשכם אוהבת, חפשו את הנצחיות באהבה ואת הקדושה שבטבע, שאו את נפשכם כמקדש – ומלאך המחשבות הנעלות לא יבוז לגילויה.

1810

(מצרפתית: רותם עטר)